

VIAȚA RELIGIOASĂ PE JIJIA DE SUS

Eugen D. NECULAU

Keywords: divinity, God, sky, devil, soul, death, after-life, heaven, hell, destiny, cult, worship, icon, feast days, church, fasting period, commemoration of the departed, clergy.

Cuvinte-cheie: divinitate, Dumnezeu, cer, diavol, suflet, moarte, viața de veci, rai, iad, destin, cult, închinare, icoană, sărbători, biserica, postul, pomenirea morților, cler.

O retrospectivă și o nădejde

Acum 11 ani¹ mărturiseam și nutream speranța că în numerele viitoare ale „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” vor fi inserate măcar câteva dintre materialele cu evidente conotații socio-etnologice ale lui Eugen D. Neculau², fiind vizate paginile despre „civilizația țărănească”, „cultura țărănească”, „viața socială”, „viața morală”, „viața religioasă”, „viața estetică” și „viața intelectuală”.

Două prime realizări ale aceluși gând restitutor din 2006 s-au concretizat în 2009 prin publicarea integrală a materialului *Civilizația satelor din regiunea Ungureni – Botoșani. Considerațiuni sociologice*³ și a unui amplu rezumat privitor la *Medicina țaranului român între*

¹ Eugen D. Neculau, *Viața economică în Ungureni – Botoșani*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), Iași, nr. VI, 2006, p. 89.

² Despre viața și activitatea autorului am scris în mai multe rânduri. Amintim doar câteva dintre cele mai importante contribuții: *Eugen D. Neculau – un misionar aproape uitat* (studiu introductiv la Eugen D. Neculau, *Sate de pe Jijia de Sus*, vol. I, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2003, p. XIII-XXXII); *Eugen D. Neculau – un harnic și modest apostol al satelor de pe Jijia de Sus (județul Botoșani)*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”. În onorem Ion H. Ciubotaru, nr. X, 2010, p. 501-526; *Eugen D. Neculau – un cercetător aproape necunoscut al satelor din nordul Moldovei*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»” din Iași, serie nouă, Istorie, tom. LVI-LVIII (2010-2012), p. 533-542.

³ În AMEM, nr. IX, 2009, p. 87-111.

*magie și știință*⁴ (aici se regăsesc unele informații din capitolul despre „viața intelectuală”). Apoi, au văzut lumina tiparului amplul capitol dedicat *Claselor sociale și raporturile dintre ele*⁵ și *Viața socială în satele de pe Jijia de Sus în prima jumătate a veacului al XX-lea*⁶.

Mai rămân să fie puse în circuitul științific „cultura țărănească” – 62 pagini de manuscris, „viața morală” – 33 p., „viața estetică” sau „artistică” – 83 p. și „viața intelectuală” (în integralitatea sa) – 130 p. Socotim acum că publicarea acestor materiale în diverse periodice este utilă, dar nu e cea mai bună opțiune în ceea ce privește cunoașterea impresionantei opere a lui Eugen D. Neculau. Dacă Dumnezeu și împrejurările vor îngădui, ar fi de dorit ca toate aceste contribuții să fie reunite într-un volum (sau mai multe) de sine stătător(are), așa cum s-a procedat deja cu multe dintre studiile și materialele sale de natură istorico-genealogică⁷.

Pentru ca această năzuință să devină realitate, o instituție ar trebui să-și asume rolul pe care în celălalt proiect și l-a asumat, logistic și științific, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” din Iași. Sperăm că acest rol va fi preluat de Muzeul Etnografic al Moldovei, instituție în cadrul căreia s-au făcut deja cele mai ample demersuri pentru recuperarea operei etnologico-sociologice a vrednicului de pomenire Eugen D. Neculau.

*

Ne învrednicim acum să publicăm *Viața religioasă pe Jijia de Sus*. Manuscrisul cuprinde 74 de pagini și se află în dosarul nr. 104⁸; pe coperta I a dosarului sunt inserate câteva informații lapidare, importante pentru înțelegerea locului acestei teme în economia generală a lucrării

⁴ În volumul colectiv *Conferința Națională de Antropologie Urbană*, București, Editura Papirus Media, 2009, p. 23-33 (titlul complet cuprinde și precizarea: *Informații inedite dintr-un manuscris al lui Eugen D. Neculau*).

⁵ În „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»” din Iași, serie nouă, Istorie, tom. LVI-LVIII (2010-2012), p. 543-582.

⁶ În „Archiva Moldaviei”, Iași, nr. VI (2014), p. 429-497.

⁷ Eugen D. Neculau, *Sate pe Jijia de Sus*. Editor: Marcel Lutic, vol. I. *Așezările*, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2003, XLIII + 104 p.; vol. II. *Boierii*, 2005, XIII + 264 p.; vol. III. *Răzeșii*, 2010, XXIV + 378 p. și vol. IV. *Documentele*, 2012, XXXII + 112 p.

⁸ Precizăm faptul că manuscrisul face parte dintr-unul mult mai amplu, intitulat *Sate pe Jijia de Sus*, aflat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași (în Fondul personal „Eugen D. Neculau”, nr. 418, nr. inv. 2130).

lui Neculau: „*Omul din regiune*, 2, vol. I, partea III, cap. II B. Viața religioasă”⁹. Titlul inițial era doar *Viața religioasă*, însă am adăugat, pentru o mai bună plasare în spațiul Moldovei de nord, sintagma *pe Jijia de Sus*, deoarece în textul manuscrisului se amintesc adesea cele 12 așezări de pe malurile pârâului Jijia din actualul județ Botoșani, multe dintre ele făcând astăzi parte din comuna Ungureni. Iată numele acestora: Călugăreni, Mândrești, Durnești, Ungureni și Epureni (pe dreapta Jijiei); Podul lui Stamate, Tăutești, Borzești, Mihai Viteazul, Plopenii Mici, Plopenii Mari și Vicoleni (pe stânga).

Probabil că din punct de vedere strict teologic sunt multe inadvertențe în ceea ce a scris Neculau, acum peste jumătate de veac, în aceste pagini dedicate exclusiv vieții religioase din zona Ungureni, însă ținta sa a fost cu totul alta decât adevărul dogmatic pe care îl propovăduiește Biserica Ortodoxă Română. Această țintă se dezvăluie, laconic și destul de limpede, atunci când trecem în revistă Sumarul gândit de autor, sumar pe care îl regăsim pe coperta a doua a dosarului. Dincolo de nepotrivirile de pagini dintre acest sumar și ceea ce regăsim în cuprinsul manuscrisului (doar până la p. 13 te poți bizui pe acesta!), relevantă rămâne trecerea în revistă a celor mai importante trăiri și stări de ordin religios ale „omului de sat” din prima jumătate a veacului al XX-lea din această parte a pământului românesc.

Reținem aici doar pe acelea analizate mai pe larg de către Neculau: conceptul de divinitate (p. 1-6), sistemul onomastic al omului de sat (p. 8-11), diavolul (p. 11-13), concepția despre suflet (p. 13-15), concepția despre moarte (p. 15-27), viața de veci, raiul și iadul (p. 30-33), destinul (p. 38-40), Dumnezeu atotputernic (p. 40-42), cultul, închinarea (p. 43-47), icoana (p. 47-50), sărbătorile (p. 50-55), Biserica (p. 55-57), postul (p. 57-59), pomenirea morților (p. 60-62), clerul (p. 63-67), tipuri (de credincioși) (p. 67-69) și manifestări colective (p. 69-74).

Dintre toate acestea se detașează câteva teme, în jurul cărora Eugen D. Neculau și-a structurat abordarea și cărora le-a dedicat peste jumătate din manuscris; e vorba de conceptul de divinitate, concepția despre moarte, cultul, închinarea, sărbătorile, clerul și manifestări colective specifice (procesțiuni în timpul secetelor mari, hramuri și pelerinaje), mai toate analizate cu lux de amănunte și, drept urmare, de mare folos pentru cunoașterea cadrului tradițional de viață din nordul Moldovei.

⁹ Mai multe amănunte la Eugen D. Neculau, *Sate...*, vol. I. *Așezările*, p. XXXIII-XXXVII; Idem, *Viața economică...*, nota de la p. 87.

*

Textul de față, ca și toate celelalte publicate până acum, a fost adaptat normelor ortografice și ortoepice actuale. În acest sens, precizăm că anumite cuvinte (precum *aci, cari, ceia, cerșitori, înfing, spoliata, vrăste, Erusalim*, numele zilelor săptămânii și ale lunile ș.a.) le-am îndreptat, însă alte cuvinte și sintagme, pentru savoarea lor arhaică, au fost lăsate așa cum le-au rostit mereu strămoșii noștri și cum autorul manuscrisului le-a notat (spre exemplu: *amărala, desfăcat popușoi, întâi, lăcrămează, nouri, salar, țarnă, greșală, spovăduesc*, cu varianta *spăvăduesc*, sau *veștimate*) (Marcel Lutic).

Omul din satele de care ne ocupăm este religios; valoarea spirituală supremă este sacrul, care reprezintă suma de atribute ale Divinității. Limitat în puterile sale și cu existență efemeră, omul are sentimentul strânsei sale dependențe de Dumnezeu, care este atotștiutor, atotputernic, bun și etern. Față de această autoritate supremă, omul de la sat are o conduită de desăvârșită încredere și supunere, ceea ce se exprimă prin evlavie. Țăranul e religios pentru că întreg orizontul său interior (gândirea, afectivitatea, acțiunea) este dominat de trăirea religioasă. Religia este armătura întregii sale spiritualități; toate celelalte valori culturale (binele, adevărul, frumosul, utilul) sunt subordonate valorilor religioase.

Punctele fundamentale de credință ale omului de sat sunt cele cuprinse în Simbolul credinței, al Bisericii Creștine Ortodoxe; el crede în Dumnezeu, în existența și nemurirea sufletului, în judecata din urmă și în viața viitoare¹⁰. Învățătura Bisericii oferă omului de sat elementele din care să-și facă o concepție proprie despre lume și despre viață.

Dar la această învățătură țăranul contribuie cu o sumedenie de adaosuri ne-teologice, care sunt creații folclorice izvorâte din nevoia unor explicații suplimentare. La o privire superficială, religia țăranului pare dominată de elemente magice și mitice și aceasta a făcut pe unii cercetători să conteste religiozitatea sau cel puțin ortodoxia acestuia.

Nu este țăran adevărat care să nesocotească existența lui Dumnezeu. Oricât ar părea cineva de necredincios, la ziua Învierii – cea

¹⁰ Populația celor 12 sate îmbrățișează credința creștină ortodoxă. Numai la Călugăreni a venit din Dorobanți o influență sectantă. În 1937 erau în Călugăreni 22 [de] adventiști de ziua a 7-a.

mai mare sărbătoare de peste an – nu rămâne indiferent. În lumea satelor, existența lui Dumnezeu este, deci, în afară de orice discuție. Țăranul e mereu cu Dumnezeu în gând și pe buze: *Doamne ajută, Mulțămesc lui Dumnezeu, Dă Doamne, Dumnezeu să mă ierte* etc.

Din nevoia de concretizare, omul de sat recurge la antropomorfizare; Dumnezeu e închipuit ca [un] bătrân (simbolul înțelepciunii), cu barbă albă și cu fața strălucitoare de lumină. El stă pe un tron ce plutește pe nouri cerului și e înconjurat de serafimi și heruvimi. Umanizat astfel, Dumnezeu e mult mai aproape de om. De altfel, omul e făcut după însuși chipul lui Dumnezeu; de asta fața omului, la geruri mari, nu îngheață, nu degeră niciodată.

Omul numai și-l închipuie pe Dumnezeu, dar de văzut nu-l poate vedea nimeni, nici chiar îngerii din cer. E lumină orbitoare pe care ochiul omenesc nu o poate privi. Numai la miezul nopții, spre Anul Nou și în noaptea Paștelui, când începe slujba Învierii, cerul se deschide pentru o clipă și atunci celor pe deplin credincioși le este îngăduit să vadă o mică parte din strălucirea divină¹¹.

Dumnezeu e din eternitate. S-a făcut singur într-o vreme la care nu poți să ajungi cu minte omenească. Dacă ai număra milioane și milioane de ani, până te va dura gura, tot nu ajungi la vremea când Dumnezeu exista demult. Mai bine zis, Dumnezeu e veșnic; omul nu-l poate urmări cu mintea nici înainte, nici înapoi. Imaginația populară a dat un răspuns și misterului pre-cosmic: înainte de zidirea lumii, Dumnezeu plutea ca un duh peste întinderea fără început și fără sfârșit. După ce a creat lumea, sălașul său e în al nouălea cer.

Dumnezeu a creat lumea prin voința și puterea sa; facerea lumii a durat șase zile, iar ziua înseamnă mii și mii de ani. În cele din urmă, într-o vineri, a făcut și pe om, care să se minuneze și să se folosească de toate cele create și să preamărească. La creație a luat parte Dumnezeu în [Sfânta] Treime: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Iisus a fost sftenic de mare sfat, Părinte al veacului ce va să fie.

În lumea zidită, asemenea Treimii, se află soarele, cerul și pământul. Viețuitoarele sunt și ele de trei feluri: de pe pământ, din apă și din văzduh. Iisus e Fiul lui Dumnezeu, care, după cum arată Simbolul credinței, s-a întrupat din Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și s-a făcut om. A pățimit pentru mântuirea oamenilor, s-a îngropat și a înviat a treia

¹¹ O bătrână din Mândrești, Marița a Buziloiței, pândește cerul cu multă atenție, în asemenea ocazii, dintr-un loc ascuns, unde să n-o găsească cineva. Ce vedea nu spunea la nimeni. Numai în anul când a murit a spus că i s-a arătat semn despre sfârșitul ei apropiat.

zi. S-a suit la cer, de unde va veni ca să judece viii și morții, iar împărăția lui nu va avea sfârșit.

Despre trecerea sa pe pământ au rămas semne până astăzi: fiecare bob de grâu poartă chipul lui Iisus, iar asinul are pe spate o cruce albă, de la intrarea în Ierusalim a Mântuitorului. Christos este pentru creștini *liman liniștit*; dacă el a suferit și a primit moartea, cu atât mai mult omul de rând trebuie să se supună suferinței.

Maica Domnului este protectoarea femeilor (mai ales a celor văduve), copiilor și a tuturor oamenilor necăjiți și obidiți. E invocată mereu de omul credincios: *Să-mi ajute Dumnezeu și Maica Domnului*.

Cerul, pentru omul de sat, este populat cu o lume bogată de ființe supranaturale, care slujesc în preajma tronului suprem. Îngerii au ieșit din lumina divină așa cum sar scânteile din foc. Sunt cete de îngeri mici și îngeri mai mari. Copiii care mor până la 3 ani se duc în ceata îngerilor mici; cei până la 12 ani în ceata celor mari. Până la această vârstă copilul este nevinovat și, dacă moare, se preface în înger. Cetele de îngeri sunt conduse de arhangheli, între care mai mari sunt Sfinții Voievozi Mihail și Gavril.

Omul de sat crede încă și în toată cealaltă ierarhie cerească, după credința ortodoxă: apostoli, profeți, sfinți și sfinte, mucenici și mucenițe, cuvioși și cuvioase și mari ierarhi. Toți sunt prăznuiți după rânduiala calendarului, unii în zile de sărbătoare (cu cruce roșie), alții în zile obișnuite. Despre fiecare în parte, omul de sat știe câte ceva, fie din cele citite în cărțile cu cuprins religios, fie din predici sau lecțiile de catehizare.

Imaginația populară a adăugat multora din personajele cerești atribuții în legătură cu viața omului. Fiecare anotimp are patronul său. Sfântul Gheorghe este protectorul agriculturii și cu el încep lucrările câmpului. Sfântul Ilie stăpânește vara și distribuie ploile. Sfântul Dumitru încheie lucrările de toamnă; în acea zi se desfac stânele. Cu Sfântul Neculai începe iarna; când ninge, sfântul își scutură barba. Sfinții lecuitori de boli sunt: Trif (1 februarie), Haralambie (10 februarie), Cozma și Damian, doctori fără arginți (1 iulie), Pantelimon (27 iulie) și Spiridon (12 decembrie). Timotei (10 iunie) și Procopie (10 iulie) sunt protectori ai recoltelor.

*

Sistemul onomastic al țăranului e pe bază religioasă. Fiecare creștin are un personaj din calendar al cărui nume îl poartă din botez. În trecut se punea de obicei numele sfântului mai important din preajma zilei de naștere a copilului. Regula se mai păstrează încă, dar

se mai pun nume și în amintirea părinților, nașilor, rudelor în viață sau decedați.

În satele regiunii numele de botez cele mai frecvente la bărbați sunt: Ion, Vasile, Gheorghe, Neculai, Dumitru, Constantin. Vin apoi: Mihai, Ilie, Petru, Teodor, Ștefan, Andrei, Alexandru, Grigore. În trecut erau și alte nume (mai puțin folosite azi): Tanase (Atanase), Nastase (Anastasiu), Florea (de la Florii), Iordache (de la Gheorghe), Pintilei (de la Pantelimon), Zaharia, Clement, Trifan, Leon, Sava, Toma, Anton, Timofte (Timotei), Pricope, Simion, Irimia, David, Samson, Chirilă.

La femei, numele cele mai des folosite sunt: Maria, Ana, Elena. Vin apoi: Ecaterina, Natalia, Paraschiva. În sfârșit, altele, împrumutate de la societatea mijlocie, unde ele au căzut în desuetudine: Adela, Ortansa, Didina, Constanța, Emilia, Aspazia, Hareta, Aristița, Elvira, Valeria¹².

În vechime se întrebuițau și alte nume de botez, care astăzi se întâlnesc tot mai rar: Grapina (Agripina), Raveica (Rebeca), Evghenia, Dochița (Evdochia), Saveta (Savasta), Safta (Elisabeta), Frăsina (Eufrosina), Vârvara, Nastasia, Axinia (Xenia), Maranda [și] Mandița (Smaranda), Marghioala (Maria), Gafița (Agapia), Irina, Tasia (Taisa), Valița (Valeria), Balașa, Rarița, Domnica, Anghelina, Ruxanda, Irina, Zoiața, Casandra, Leonora (Eleonora), Pachița (Paraschiva), Profira, Vasilica, Gherghina, Leontina, Limbiada (Olimpiada), Zamfira, Floarea, Zenovia, Minodora, Vitoria, Anisia.

*

Tot din ierarhia cerească a făcut parte cândva și diavolul. După o cunoscută legendă, Dumnezeu a alcătuit 12 cete de îngeri ca să slujească în jurul tronului său. Dar una din ele, în frunte cu Lucifer, și-a urcat scaunele mai presus de Dumnezeu. Această ceată rebelă a început un adevărat război cu celelalte cete de îngeri. Dumnezeu văzând această trufie și învrăjpire s-a mâniat pe răzvrățiți și i-a prăbușit în întunericul cel mai de jos. În cădere, din albi și frumoși, au devenit negri și hidoși.

După imaginația poporului, diavolul a avut unele rosturi în scopurile lui Dumnezeu. Pe vremuri, când peste întinderi domnea noianul nesfârșit de ape, diavolul s-a scufundat în adânc și a scos pământ între ghearele mâinilor. Din aceste fărâmituri Dumnezeu a făcut

¹² La Ungureni se întâlnește într-o familie de țărani numele Sacontala, care aduce aminte de personajul din poemul poetului indian Kalidasa. În timpul Primului Război Mondial, comandantul lagărului de prizonieri civili din Ungureni era locotenentul de rezervă Dinu, profesor de matematică la Brăila. Botezând, ca naș, o copilă a lui Ion Prescorniță, i-a pus numele Sacontala, după cum se numea și mama sa.

o turtița pe care, tot frământându-o, s-a mărit cât un pat. După aceea Dumnezeu și diavolul s-au culcat alături, ca să se odihnească. Dar, după ce Dumnezeu a adormit, vrând să-l înece, diavolul îl tot rostogolea spre apă; pământul însă creștea mereu. În felul acesta s-au născut pământurile cele mari (continentele). În alte părți, pe unde n-au trecut, au rămas apele cele nesfârșite, ca înainte (oceanele și mările).

Diavolul nu era lipsit de deșteptăciune și săvârșea adeseori treburi ingenioase; dar nu le putea desăvârși. Printre altele, el a făcut trupul omului din lut. Când Dumnezeu a văzut acest trup, a găsit că-i bun și, suflând asupra lui, i-a dat viață. Diavolul este principiul răului în lume. După îndemnul lui, primii oameni au călcat porunca divină și au pierdut raiul. Dumnezeu îngăduie diavolului să se amestece în treburile oamenilor pentru că, pe lângă bine, pe pământ trebuie să existe și răul.

*

După cum crede în existența lui Dumnezeu, tot astfel țăranul e convins și de existența sufletului, ca *realitate distinctă de corp*. Sufletul e de origine divină. După credința poporului, când pruncul se zbate prima oară în pântecul mamei sale, atunci el capătă viață. În cele 40 săptămâni de sarcină, pruncul se zbate la 18 săptămâni, dacă e băiat, și la 20, dacă e fată.

La naștere, fiecare suflet capătă în dar de la Dumnezeu o stea de pe cer, care îi va călăuzi norocul, iar la botez i se dă un înger păzitor. Sufletul nu e localizat undeva în corp: el este duh care îmbrățișează tot corpul, așa cum lumina trece prin sticlă. E la fel cum sălășluiește viața într-o plantă. Sufletul e scânteie divină în trupul omenesc și se manifestă în gândire, în simțire, în fapte și în vorbire.

Sufletul este partea cea mai de valoare din om; de aceea zadarnic mai trăiește cel ce și-a vândut sau și-a pierdut sufletul. Tot așa, după ce omul a murit, sufletul său ia calea cerului, iar trupul se redă pământului și se desface din cele ce este alcătuit. Sufletul este duh și e deci nematerial. În imaginația poporului, când el e detașat de corp, are formă de om. Dar se poate prefăce și în fluture; de aceea e păcat să omori fluturașii care dau noaptea la lumina din casă; ei sunt sufletele răposaților din familie.

Pe deasupra concepției religioase creștine, după țăran toate viețuitoarele de pe pământ, din apă și din văzduh au un fel de suflet, ca aburul. Dintre animalele cele mai binecuvântate, cum e boul și oaia, au chiar și credință; când se culcă fac cruce cu copita. Pentru omul de sat, chiar lucrurile au sufletele lor, mai bine zis esențele lor. *Sufletele*

lemnelor care ard iarna în foc se așază pe ferestre ca flori de gheață. Esențele lucrurilor date de pomană ajung la sufletele celor răposați, în lumea de dincolo.

*

Pentru că are certitudinea existenței sufletului ca substanță aparte de corp, omul de sat și-a format o anumită concepție despre moarte ca fenomen natural. Pentru misterul morții, țăranul are o înaltă înțelegere, ce decurge dintr-o luminoasă concepție spiritualistă. Moartea este desprinderea sufletului de camera lui pământească spre a-și lua avântul către zări metafizice. Moartea nu-i deci o irosire dramatică, o prăbușire în neant, ci o trecere necesară în altă ordine cosmică, după rânduiala divină. Viața de aici e privită ca trecătoare, doar ca o tindă care precede împărăția eternă a luminii, a binelui și adevărului.

Concepția aceasta e firească pentru țăran, el care are tot timpul spectacolul prefacerilor din natură: naștere, maturizare, moarte. Tot ce se naște trebuie să moară. Privită sub acest unghi, moartea apare ca ceva firesc și necesar. Țăranul se întreabă: ce-ar fi dacă omenirea s-ar tot înmulți și n-ar mai cunoaște moarte? S-ar mânca om pe om. Dar dacă n-ar fi să moară celelalte vietăți? Numai cele ce trăiesc pe pământ, în aer și în apă, într-un anume timp, dacă ar fi să se strângă la un loc, ar mânca de vii pe toți oamenii.

Moartea face chiar ordine în lume: strânge răi, schilozi și bolnavi fără leac; stinge molime și războaie; pune capăt la necazuri și nenorociri fără număr. Moartea este deci necesară; cea mai cumplită pedeapsă pentru omenire ar fi dacă ar lipsi moartea. Omul de sat are deci deplină înțelegere a morții: o așteaptă ca actul cel mai firesc, pentru că dincolo de ea începe adevărata viață. În *Evangheli*e e scris că bobul de grâu până nu moare nu dă rod. Omul de sat nu se teme de moarte, pentru că, tot în *Evangheli*e, se spune că cel ce-și teme viața o va pierde.

Țăranul nu se teme de moarte pentru că o consideră inevitabilă: omul moare *când i s-au sfârșit zilele*. Dar tot așa de adevărat este că *nimeni nu moare cu zile*. [De pildă,] după o povestire, cu largă circulație în regiune, un om din partea locului s-ar fi dus cândva cu o cărucioară cu un cal la lutărie. Când era în gaura de sub pământ, calul a început să se frământa, să bată din copite și să necheze. Omul a ieșit îndată afară ca să vadă ce s-a întâmplat; chiar în acel moment lutăria s-a surpat. Omul a scăpat cu viață pentru că *nu i se sfârșiseră zilele...*

Acest om consimte să moară. *Doar n-am să mă râsipesc pe pământ*, zice el. *Ori acum, ori altădată, moartea nouă tot ni-i dată.*

De-oi trăi – spune țăranul –, *tot îi bine, dar și de-oi muri nu-i nici un rău*. Țăranul nu consideră moartea ca o nenorocire; din contra, cel dus pe cealaltă lume e fericit. Un bătrân din partea locului spunea câteodată: „Din trei copii câți am avut, unul a murit când avea 5 ani: *Aista a fost cel mai cu noroc*”.

În ultimă analiză, pentru țăran, Dumnezeu este stăpânul vieții și al morții. Oamenii sunt flori în grădina divină; Dumnezeu rupe oricând vrea floarea care-i place.

Oricum i-ar fi scris să trăiască, oricât de greu și în suferință, nu-i este îngăduit omului să-și curme singur viața. În lumea satelor, sinuciderile sunt cazuri cu totul rare. Sinucigașul va primi pedeapsă cumplită pentru că a călcat porunca lui Dumnezeu.

Bătrânii spun ce-au auzit de la bătrânii lor că prin moartea lui Iisus iadul s-a golit de suflete: a rămas numai răutatea (adică dracii) și Iuda. Pe Iuda încă l-ar fi iertat Iisus, cu toate că l-a vândut pentru 30 de arginți; dar, pentru că s-a spânzurat, s-a dat el singur în mâna necuratului.

În imaginația sa bogată, omul de sat își închipuie moartea ca un schelet, cu coasa în spate și care săvârșește o muncă cvasi-agricolă, *coșește vieți*. Descărnarea simbolizează lipsa totală de afectivitate, dar și obiectivitatea ei: moartea nu alege și seceră laolaltă drepti și păcătoși, buni și răi, deștepți și proști, frumoși și urâți, bogați și săraci, tineri și bătrâni, voinici și bicisnici, sănătoși și bolnavi, stăpâni și slugi, asupritori și supuși.

Numai Ivan Turbincă, cel din vestita poveste, i-a venit de hac morții; dar și pedeapsa i-a fost cumplită: să se risipească pe pământ. Despre oamenii care ajung la adânci bătrânețe se zice că *le-a murit moartea*. Dar moartea nu moare și nu uită pe nimeni; fiecăruia îi vine rândul.

Așa cât e de crudă, moartea nu vine fără veste, decât doar când omului îi este scris să moară *din senin*, fără împărtașanie și fără iertăciune. Asta e pedeapsă tot de la Dumnezeu... De regulă însă, moartea se anunță prin anumite semne: vise urâte (căderea unui dinte, apă neagră), trosnetul sau căderea icoanei, cântatul cucuvelei pe casă și mai ales urlatul câinilor sau când ei scurmă prispa.

În partea locului circulă o mică poveste. „Cică un om era cumătru cu moartea. El a rugat-o să îl înștiințeze mai din timp când îi va fi sfârșitul și cumătră-sa i-a făgăduit. Într-o zi, când omul nu se aștepta, moartea sosi:

– D-apoi așa ni-a fost vorba cumătră? Nu te-ai ținut de cuvânt să mă vestești din vreme?

– Ba m-am ținut cumătre. Ia spune-mi: n-ai avut câteodată înțepături la inimă, câte-un junghi în coastă, câte-un cârcel la picioare? Acelea erau semnele mele; dacă nu le-ai înțeles, n-am ce-ți face. Hai culcă-te pe pat să-ți fac sfârșitul”.

Spectrul morții aduce fiori în casele în care sunt bolnavi, suferinzi sau bătrâni neputincioși. De aceea, pe ici, pe colo, prin anumite practici se mai caută a se afla de mai înainte deznodământul. Cu câteva decenii în urmă o babă din Călugăreni știa să *prezică* dacă o persoană scapă sau moare. Joi spre vineri, la asfințitul soarelui, bătrâna puneă într-un pahar apa neîncepută până la jumătate. Lua un ou proaspăt și-l bătea bine într-o strachină, apoi îl puneă în apă. Făcea trei mătânii, apoi *menia* despre ceea ce voia să afle și iar făcea trei mătânii. Acoperea paharul și-l puneă într-un loc curat și ferit. Venea a doua zi înainte de răsăritul soarelui și, privind în pahar, spunea rezultatul. Dacă respectivul avea să moară, se vedea înmormântare, cruci, cosciug, biserică; dacă avea să se facă îndată sănătos se arata: gospodărie, vite, casă. Când nu se înțelegea nimic era semn de vindecare, mai anevoie, cu trecere de vreme îndelungată.

Cu [o] astfel de înțelegere a morții, omul de sat se pregătește din timp în vederea unui eveniment atât de important. În casa țăranului se vorbește de moarte cu aerul cel mai firesc posibil. Se fac din timp toate pregătirile necesare când omul este încă deplin sănătos. Bătrânii și bătrânele se îngrijesc de *comândul* lor: tot ce trebuie pentru înmormântare și bunurile ce vor fi date de pomană pentru sufletele lor.

În discuții prealabile, cel în cauză stabilește cu urmașii, din timp, toate detaliile pentru evenimentul cel mare: cine să scalde pe mort, unde să se sape groapa și de către cine și cum să facă pomenile, cine să ducă năsălia cu sicriul, unde să se oprească cortegiul pentru citirea *Evangelieiilor*, ce punți să se dea și cine să le ridice, ce cucoș să se dea groparilor, cine să afume mormântul și cum să se facă pomenirile.

Tot din vreme se pun la cale chestiuni de ordin familial; bătrânul sau bătrâna ia dispozițiuni *cu limbă de moarte*, care constituie pentru urmași [un] adevărat testament. În felul acesta se împarte averea și se dau sfaturi asupra felului cum trebuie să se înțeleagă și să se ajute urmașii între ei.

Dar grija cea mare este pentru partea sufletului. Înainte de moarte, corpul trebuie sfințit prin împărtășanie, iar sufletul să-și caute haina de lumină cu care să treacă dincolo. E mare păcat ca omul să moară neîmpărtășit. Înainte de a închide ochii, omul trebuie să se știe

iertat cu toate rudele, prietenii și cunoscuții, dar mai ales cu cei cu care a fost în dușmănie.

Moartea trebuie să-l găsească împăcat cu toți. La unii bătrâni care își simt sfârșitul aproape, rudele și cunoscuții stau la rând, pentru iertăciune, cum stau la spăvăduit la preot. După datina veche, când doi oameni sunt certați și se urăsc, dacă se întâmplă ca unul din ei să moară fără să se fi iertat, supraviețuitorul trebuie să se ducă 40 de zile la rând la mormântul rivalului să se închine și să îl roage să-l ierte. După trecerea celor 40 de zile e iertat.

Omul moare atunci când îi vine sorocul; dar acela este fericit care închide ochii în Vinerea Patimilor, odată cu Mântuitorul. Cazul este socotit în sat drept minune, iar sufletul mortului ia calea fericirii. Cei care mor în cele 40 de zile de la Paști până la Ispas (Înălțare) intră mai ușor în rai, pentru că ușile sunt deschise. Dacă moare cineva în ajunul Anului Nou nu mai moare nimeni în sat peste an.

După ce a făcut toate pregătirile în vederea morții, omul de sat o așteaptă cu sentimentul că a isprăvit toate rosturile aici pe pământ. La hotarul între două lumi, cu gândul că în curând va întâlni pe cei răposați, omul are un simțământ ce-i ușurează suferința trupească cu care, îndeobște, este întovărășită apropierea morții.

Dacă nu se teme de moarte, omul de sat are în schimb fior gândindu-se la ceasul înfricoșat când unul din arhangheli (mai ales Mihail sau Gavril) aduce paharul cel amar din care trebuie să guste de trei ori. Momentul acesta e așteptat cu multă îngrijorare de către cel ce-și așteaptă sfârșitul: e paharul cel mai amar.

În legătură cu aceasta dau mai jos o povestire pe care o păstrez din copilărie de la bătrânul Alecu Purice din Epurenii.

„Un om a căzut într-un părau și s-a înecat. Corpul a putrezit, oasele s-au risipit, iar capul a rămas întreg. Era pe vreme când Dumnezeu și Sfântul Petru umblau pe pământ. Când au ajuns acolo, Sfântul Petru a spus:

– Doamne, hai să înviem pe omul acesta.

Dar capul îndată a vorbit:

– Doamne, dacă învii am să mai mor odată?

– Ai să mori, zise Dumnezeu, pentru că nimic nu este fără de moarte.

– Atunci nu mă mai învia. De 100 de ani trece apa păraului prin gura mea și încă nu mi-a spălat amărâla paharului pe care l-am primit în clipa morții”.

Omul trece hotarul dintre cele două lumi ușor sau greu, după cum în viață a săvârșit mai multe fapte bune sau rele. Cei cinstiți și drepecți au moartea ca o adormire; cei răi se chinuiesc mult și au vedenii cu arătarea netrebniciilor pe care le-au săvârșit. S-a vorbit în sate că un fecior boieresc din Călugăreni, chinuindu-se prea mult, a cerut să i se aducă prăjina cu care măsurase curțile oamenilor și a arătat celor de față cu cât e mai scurtă decât trebuia; după aceea a murit. S-a mai vorbit despre un om rău din Plopenii Mici că într-atât s-a chinuit la moarte încât i-au ieșit ochii din orbite și i s-a strâmbat gura. Ca să-și poată da sufletul i s-a pus sub căpătâi un jug de la car.

Curăția sufletului unui om se cunoaște la moarte. Unii oameni au înfățișare senină și zâmbitoare, ca și cum ar fi scăpat de cea mai grea povară către poarta de lumină și fericire. Alții au chipul îngrozit sau posomorât ca și cum le-ar fi frică de pasul pe care l-au făcut dincolo. Sunt morți care, în toi de vară, rămân uscați ca scândura; alții, în plină iarnă, *nu stau și se strică*.

Moartea unui om este un eveniment cosmic; în clipa când i s-a stins viața cade și steaua lui de pe cer. Dar, mai ales pentru sat, moartea oricărui ins, de orice vârstă ar fi, este un eveniment social. În jurul mortului plutește o atmosferă de mister, ceea ce provoacă teamă pentru copii și tineret, iar pentru maturi prilej de discuții și reflecțiuni asupra nimicniciei vieții.

Mortul nu este indiferent la ceea ce se petrece în jurul său; pe fața lui se citește satisfacție sau nemulțumire, după persoanele care se regăsesc în preajma sa și după discuțiile ce se poartă între ele. În multe cazuri, celor de față li se pare că chipul soacrei se acrește și se întunecă atunci când intră în casă nora cu care nu a dus trai bun în viață.

O îndatorire față de mort și o obligație față de tradiția satului este să se îndeplinească ritualul înmormântării după datină. Neîndeplinirea sau omiterea unor părți din acest ritual aduce mari dificultăți sufletului celui dispărut. Morții din aceeași familie se îngroapă la un loc; cum laolaltă stau sufletele în cer, asemenea și trupurile trebuie să se topească în aceeași țărână. După o credință din partea locului, mortul face de strajă la poarta cimitirului până când vine altul nou de-l schimbă.

*

Din credința nestrămutată a țăranului în nemurirea sufletului decurge firesc convingerea în sfârșitul lumii, în învierea morților, în judecata din urmă și viața de veci. Omul de sat crede în sfârșitul lumii.

Finită în spațiu, lumea e limitată și în timp. Evoluția este retrogradă; totul merge spre mai rău: văzduhul se strică, bolile sporesc, oamenii sunt tot mai bicisnici și mai păcătoși. Sfârșitul veacului va fi în luna februarie, când va arde, cu ploaie de foc, cerul și pământul. Vai de oameni dacă goana lor va fi iarna sau în zi de sâmbătă!

Prăpădul va fi groaznic, așa cum se arată în Apocalipsa Sfântului Ioan. Atunci va fi și învierea morților. Vestirea o vor face îngerii cu trompete și goarne; în urma lor vor veni Sfântul Ilie și Evanghelistul Ioan, care s-au ridicat la cer cu trupurile¹³. De altfel, sfârșitul lumii nu va veni pe neașteptate, căci vor fi semne prevestitoare: secete, cutremure, molime și războaie. Vor umbla căruțe fără cai și păsări cu clonțul de fier¹⁴.

Sufletele celor răposați stau în așteptarea învierii trupurilor acolo unde le este orânduit de Dumnezeu: la lumină sau la întuneric. După ce s-au așezat la locul lor, sufletele nu se mai întorc pe pământ: „Lung e drumul prin pădure./ Dar mai lung pe ceia lume./ Cine merge, nu mai vine”. Când îngerii vor da semnalul cel înfricoșat, trupurile se vor aduna din țarnă [subl. ed.] și se vor uni cu sufletele lor spre a se înfățișa la judecată. De aceea e bine ca morții să nu fie strămutați din mormintele lor; groapa se pecetluiește până la a doua venire a Mântuitorului.

Sufletul reîncarnat va fi asemenea pomului, care e plin de podoaba frunzelor și florilor în toiul verii. Toți cei care vor merge la judecată, indiferent de anii câți au trăit pe pământ, vor avea vârsta ca de 30 de ani. Judecata va fi făcută de Însuși Mântuitorul pe locul unde a pățimit pe pământ și va ține atâta timp cât se citesc cei șase psalmi ai *Utreniei*.

Iisus Christos va judeca atât pe creștini, cât și pe cei de altă credință, iar răsplata va fi la fel, după fapte. Judecata va fi fără greșală pentru că Mântuitorul este împărat puternic, atâteștiutor, nemitarnic și nefățarnic. Cei dreپți vor trece de-a dreapta, iar cei răi de-a stânga sa. După învierea morților, pământul va arde de șase stânjani și se va sfinți din nou după pângărirea pe care i-au făcut-o ticăloșiile omenești.

¹³ Nu există informații potrivit cărora Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan ar fi fost ridicat, asemenea Sfântului Ilie și Maicii Domnului, la cer cu trupul. E posibil să fie vorba de o credință din partea locului datorată evlaviei și cinstei deosebite pe care creștinii de aici o aveau pentru apostolul iubit al Mântuitorului Iisus Hristos [n.ed.].

¹⁴ Această credință populară, întâlnită și în alte părți ale spațiului românesc, vizează cu precizie autoturismele („căruțe fără cai”) și avioanele („păsări cu clonțul de fier”) din zilele noastre... [n.ed.].

Va începe apoi viața de veci; sufletele, împreună cu trupurile lor, vor petrece fie la rai, fie la iad, după cum au găsit la judecată. Raiul este o grădină în cer, loc luminat, loc de verdeață; la mijloc se află marele templu din Ierusalim. În rai nu este durere, nici întristare, nici suspin; fericiții petrec în tovărășia sufletelor și a îngerilor. Acolo nu e nevoie nici de mâncare, nici de băutură, nici de somn. Sufletul se satură de lumina cerească, iar corpul nu mai trage spre păcat pentru că a trecut judecata cea înfricoșată.

Iadul este în întunericul cel mai din afară, loc de osândă, unde focul nu se stinge și viermele nu doarme. Acolo e numai plângere și scrâșnirea dinților. Corpurile penitenților ard mereu, dar sunt incombustibile: doar suferința e fără sfârșit. După credința omului de sat, există doar un armistițiu și în iad de la Înviere până la Rusalii.

Caznele sunt gradate după gravitatea faptelor săvârșite pe pământ. Astfel, femeia care a omorât copilul în pânțece va arde până la genunchi; copilul care va lovi pe părinte va arde până la brâu; mincinosului i se va arde limba, iar hoțului mâinile; cei desfrânați vor sta pe scaune de ceară ce se topesc la foc; capii de religie vor primi pedepse mai grele decât penitenții de rând; cei dintre ei care au pângărit serviciul divin, având trupul spurcat sau gândul necurat, vor fi supti de balauri.

În iad domnesc dracii, care administrează pedepsele fără nici o îndurare. Chinurile penitenților mai pot fi ușurate prin rugăciuni făcute către Mântuitor și [...] sfinți de către rudele de pe pământ. Câteodată, Maica Domnului, care e foarte îndurătoare, aruncă plasa de cânepă spre iad și pescuiește pe unii din cei ce se chinuiesc acolo.

În viața de veci rudele se vor întâlni. După o credință nestrămutată a omului de sat, *toți cei ce se văd pe lumea aceasta se vor vedea numai decît și pe lumea cealaltă...* După judecată, unii vor fi împreună la rai, iar [alții] la iad.

Credința în nemurire, în judecata din urmă și în viața de veci este un puternic îndreptar moral pentru omul de sat. Individul care a săvârșit o faptă rea e înfierat astfel: *Nu se gândește că are să moară odată!*

Animalele n-au judecată pentru că sunt fără de păcat; *ele plătesc cu moartea*. Chiar animalele sălbatice nu-s vinovate pentru că soarta le este hărăzită de Dumnezeu. Însuși Sfântul Andrei (la 30 noiembrie) împarte lupilor prada ce li se cuvine.

*

Întreaga gândire a omului de sat dominată conceptul de divinitate; ultima rațiune în explicația unui fenomen este Dumnezeu.

Tot ce se întâmplă întră în planurile Celui care a zidit lumea și o conduce cu desăvârșită înțelepciune. Deasupra întregii rânduiei planează degetul lui Dumnezeu. Sub cârmuirea sa se împacă chiar și contrastele, iar principiile cele mai diametrice se pun în echilibru: apa, oricât de fierbinte, stinge focul; căldura evaporează apa.

În concepția omului de sat, răul capătă uneori chiar caracter de necesitate. Dumnezeu nu a făcut lumea perfectă, căci în asemenea caz ar fi fost asemenea lui. Dacă n-ar exista răul pe lume nu s-ar ști ce-i binele... De asta Dumnezeu a lăsat pe pământ oameni de tot felul: buni și răi, deștepți și proști, valizi și suferinzi, bogați și săraci, frumoși și urâți. Cei care se cred nedreptățiți în viața aceasta vor fi răsplățiți în cea viitoare. Existența e orânduită cu adâncă înțelepciune; orice rău are leac, orice început are sfârșit, orice faptă are plată.

Fiecare vietate, oricât de neînsemnată, are un rost și este dotată cu un dar. La schituri și la case izolate de prin munți se găsește și câte un măgar. Acest animal, în aparență prost și încăpățânat, simte când în apropiere se află [un] om rătăcit în nopțe sau viscol și începe să ragă. Auzindu-l, omul se orientează spre sălaș omenesc. În cele mai simple fapte sau așezări, ca și [în] cele de uriașe proporții, este o finalitate.

Semințele cuprind în ele, potențial, plante de diversități fără număr. Apoi, prin finalitate explică omul de sat și alte minunății: ereditatea fizică și pe plan sufletec, podoabele florilor și ale viețuitoarelor (penele păunului, cântecul privighetorii) etc., pentru care principiul cauzalității nu dă un răspuns satisfăcător. Din sacii pe care agricultorul îi aduce de la arie cad pe drum câteva măsuri de boabe ce sunt hărăzite pentru păsările cerului. Din munca omului trebuie să se înfrupte animalul răpitor (cum e uliul, dihorul, vulpea sau lupul) și lighioanele câmpului (cum e șoarecul, hârciogul sau bursucul).

Apoi războiul este claca lui Dumnezeu, ca să mai moară lumea. Oamenii se înmulțesc prea mult, astfel că de la un timp nu i-ar mai putea ține pământul. Omul de sat merge cu înțelepciunea acestei finalități chiar foarte departe. În trecut, prin împrejurimi – la Dângeni și-n alte locuri – au ars bisericuțe de lemn, unele aprinse din trăsnet. Faptul că arde o biserică nu zdruncină întru nimic credința omului de sat. Dumnezeu poate face orice chiar cu casa sa sfântă. Mai ales când diavolul, de frica pedepsei, se ascunde lângă pereții ei, Dumnezeu o trăsnește.

Astfel, în toate evenimentele și în toate așezările, mari sau mici, omul de sat implică pe Dumnezeu. Din această operație decurge totdeauna echilibrul desăvârșit în care se găsește acest om. El nu

cunoaște nici dezolare, nici singurătate, pentru că în preajma lui totdeauna se găsește Dumnezeu. Țăranul e copleșit de conștiința acestei prezențe și are sentimentul desăvârșitei sale dependențe față de divinitate. Dumnezeu se găsește oricând, în orice loc; datoria omului este doar sa-l aibă mereu în gând și să-i invoce ajutorul.

Într-o seară de iarnă, un țăran pornește pe jos din Botoșani spre satul său de pe Jijia, cale mai bine de-o poștă. Întreabă-l: „– Mergi singur asupra nopții! Nu te temi de lup sau de alte primejdii?” El îi va răspunde prompt: „– Nu merg singur; merg cu Dumnezău alături. De ce să mă tem? Dacă mi-i scris să mor de lup, mă găsește lupul și acasă pe cuptor”.

Pentru țăran, cerul nu este nici departe, nici indiferent de tot ceea ce se petrece pe pământ. De mult, când lumea era mai credincioasă, Dumnezeu și Sfântul Petru umblau pe pământ sub înfățișarea a doi moșnegi ca să cerceteze așezările. Divinitatea și cerul nu sunt străine de om și de pământ. Unii bătrâni povestesc cu deosebită reverență și recunoștință că de multe ori, în grele necazuri, au auzit vocea lui Dumnezeu, care i-a povățuit și i-a ajutat. E drept că chip și trup n-au văzut, dar vorbe calde și sfinte le-a fost dat să audă. Câteodată copiii sugari râd prin somn; atunci îi dezmiardă Maica Domnului.

Miezul religiei la omul de sat este legătura necesară și permanentă între el și puterea divină. Ordinea cosmică alcătuită de Dumnezeu se prelungește până în cele mai mici amănunte în gândurile, în simțămintele și în faptele omului de sat. Țăranul crede cu sinceritate și siguranță în Dumnezeu; credința sa e structurală, fără problematizări dramatice, fără ezitări și incertitudini. Țăranul nu pune la îndoială existența lui Dumnezeu pentru că această existență este adevăr evident. În asemenea caz nu mai e nevoie de argumente raționale sau de alt ordin.

La un iarmaroc din Săveni, Gheorghe Botez a fost întrebat de un târgoveț care [o] făcea pe-a necredinciosul:

„– Spune-mi ce este Dumnezeu că nu l-am văzut niciodată”.

La asta bătrânul din Vicoleni a răspuns:

„– Te lovești cu ciocanul peste deget și te doare. Spune-mi dumneata ce-i durerea, că tot n-o vezi?”

Pentru omul de sat sunt tâlcuri adânci ce scapă minții nu din insuficiența aparatului logic, ci pentru că e necesar ca ele să rămână învăluite de mister. Farmecul existenței stă tocmai în faptul că nu poate fi pătrunsă în întregime de mintea omenească; în pragul necunoscutului ai același simțământ ce-l încerci când ridici ochii asupra cerului – albastru fără sfârșit în timpul zilei sau presărat de mii de stele în vremea nopții.

Acest fel de înțelegere lasă deschisă calea pentru acceptarea minunilor. Dacă tot ce există e opera lui Dumnezeu, apoi tot prin voința sa pot fi oricând și unele derogări de la ordinea stabilită. În cărțile sfinte e scris: *Unde Dumnezeu vrea se risipește rânduiala firii*. Asta înseamnă că legile naturii nu sunt chiar atât de rigide cum se arată. Mersul evenimentelor poate fi întors în favoarea omului prin credința lui.

Tot în cărțile sfinte e scris că *Dacă ai avea credință cât un fir de muștar ai putea urni un munte în mare*. E doar o singură condiție: *Să nu te îndoiești întru inima ta*. Prin credință nestrămutată poți obține de la puterea divină ceea ce soliciți. Poporul imunizează această credință prin alta. Dacă cererea nu-i satisfăcută, atunci: sau nu te găsești vrednic de darul divin sau acest dar nu-ți este neapărat de folos.

În oceanul de necunoscut în care trăiește, omul de sat are ca resort puternic de rezistență credința și nădejdea sa în Dumnezeu. Atunci când puterile sale de rezistență au ajuns la limită, acest om ascultă de preceptul evanghelic: încredințează Domnului toate grijile tale! De asta țăranul arată mare putere de răbdare. După o zicală din partea locului, *Nici un leac nu-i mai bun ca răbdarea*. Și încă: *Dacă ceea ce ai dorit nu e azi, nici mâine, va fi poimâine și tot e bine*.

Peste toate tronează, implacabil, puterea destinului: *Ce ți-i scris în frunte-i pus*. Împotriva voinței și puterii lui Dumnezeu nu poate lupta omul; el trebuie să rămână supus și smerit pentru că, până în cele din urmă, nu va fi uitat.

Astfel omul satului își trăiește destinul cu resemnare senină. Fatalismul său nu este însă paralizant; țăranul nu e inert, ci muncește și luptă cu greutățile până când acestea îl copleșesc. Atunci se lasă în voia lui Dumnezeu și consimte să sufere și să aștepte. Suferința și așteptarea intră în unghiul larg de înțelegere a vieții. Fără suferință omul ar crește plâpând și fragil, ca și floarea de fereastră. Suferința, efortul chiar dureros, întărește voința și purifică sufletul. Ion Huțanu din Vicoleni a mers la Sfântă la Iași pe jos, cale de peste 100 de kilometri, hrănindu-se cu apă și pâine uscată, drept caznă pentru trupul cel întinat de păcate.

Durerea a fost de când e lumea și pământul și va fi până în ziua cea de apoi. Nimeni nu poate fi scutit de *necazuri*; până la un punct, ele sunt chiar necesare, pentru ca omul să știe că trăiește pe lume. Țăranul are o dogmă care se formulează astfel: *Tot răul e spre bine*; aceasta îl imunizează împotriva oricărei căderi în deznădejde sau în zdruncinarea credinței sale religioase.

Bătrânii cer de la Dumnezeu boală grea pentru ca prin suferință să ispășească, încă în această viață, ceva din mulțimea greșelilor ce au săvârșit, cu gândul sau cu faptă, cu știință sau fără știință... Dar ei mai cer, totodată, ca chinul să fie numai al lor, fără necaz prea mare pentru cei din jur. Capacitatea de suferință a omului de sat e nemărginită. Înainte de a se săvârși din viață, bătrânii de altădată suportau cu resemnare dureri atroce fără calmante.

Pentru că trăiește mereu cu Dumnezeu în gând, țăranul are față de el anumite afecte: teamă și iubire... Teamă, pentru că Dumnezeu e atotștiutor, iar omul e supus greșelii la fiecare pas. Ființa supremă cunoaște nu numai fapta, dar chiar gândul omului. *Nimic nu rămâne ascuns...* Țăranul iubește pe Dumnezeu ca pe părintele său ceresc, care e și atotputernic. El trimite ploaie pământului ca să dea roade, el dă bolnavilor însănătoșire, iar celor în primejdie scăpare. El poate tot ce vrea. *Puterea lui Dumnezeu este nemărginită.*

În legătură cu puterea și bunătatea lui Dumnezeu am auzit de la Alecu Purice, pe când ieșisem din copilărie, următoarea povestire.

„Pe când umblau pe pământ, Dumnezeu și Sfântul Petru se apropiau de un sat. Privind câmpul, care era foarte îmbelșugat, Dumnezeu zise:

– La anul, pe aceste locuri va fi pustiu; vai și-amar de oameni și dobitoace.

Ajungând în sat, Dumnezeu s-a oprit la o casă și sta pe prispă, vorbind cu oamenii care l-au înconjurat. Sfântul Petru s-a dus să vadă pe un cumătru al său, [cărui,] găsindu-l acasă, i-a spus că [...] anul viitor va fi secetă mare pe acele locuri.

Omul a ținut seamă de asta și, când a venit primăvara, n-a semănat nimic. Dar anul a fost mănos și oamenii au avut recolte bogate. Numai cumătrul Sfântului Petru s-a ales cu buruieni pe toate ogoarele. Văzând asta din cer, Sfântul Petru s-a dus la Dumnezeu și i-a mărturisit greșeala ce făcuse. Cu ușoară dojană în privire și în glas, Dumnezeu a spus sfântului:

– Trimite vorbă acelui om ca să adune într-o grămadă mare buruienile de pe ogoarele unde trebuia să fie grâu, iar în altă grămadă cele de pe ogoarele unde ar fi trebuit să fie popușoi; seara să le dea foc și a doua zi să se ducă cu toți ai casei acolo.

Omul a făcut după poruncă. S-a săvârșit o mare minune a lui Dumnezeu: pe locul celor două grămezi de buruieni se aflau două vrafuri mari și frumoase: unul de grâu și altul de popușoi”.

*

Dominat de credință, nădejde și dragoste, omul de sat trăiește viața evlavios, în pietate; în cazuri rare, pe cât omenește e posibil, chiar în sfințenie. În concepția țaranului, nu-i de ajuns să recunoști autoritatea divină, dar trebuie să și trăiești sub ocârmuirea ei. Muncitor și bicsnic, omul găsește întotdeauna adăpost la umbra puterii lui Dumnezeu; de această putere îl apropie evlavia, element afectiv fundamental în trăirea sa religioasă.

Omul de sat își manifestă religiozitatea prin anumite atitudini și acte practice: se închină, postește, frecventează biserica, se mărturisește și se împărtășește, ține datinile religioase și respectă clerul. Forma de manifestare a sentimentului religios este cultul; ortodoxismul este prin excelență ritualist. Țăranul practică un anumit ceremonial tradițional; în unele cazuri, acest ceremonial este prea complicat și alteori prea simplu.

Omul de sat se închină dimineată și seara, adresând lui Dumnezeu rugăciuni în care cererile alternează cu mulțumirile. El cere sănătate pentru membrii familiei și pentru animalele sale de casă, cere rod bogat pentru pământul său, cere izbăvire de vrăjmașii văzuți și nevăzuți, cere de toate. Oamenii de altădată știau rugăciuni mai multe: spuneau *Crezul* (simbolul credinței) și psalmi (mai ales Psalmul 50: *Miluieste-mă Dumnezeule*). Astăzi rugăciunea e mai sumară. Îndeobște, după *Tatăl nostru* se spune un adaos rămas din bătrâni: „Doamne, iartă păcatele mamei și a tatei, a bunicului și bunicii, a moșilor și strămoșilor, a nașului și a nașei... și a mele păcătosul!”

Pentru diferitele trebuințe ale omului, Ortodoxia are rugăciuni de tot felul. La 8 zile după naștere, lehuza își citește molifta pentru ca să poată ieși afară, prin curte. La 40 de zile copilul se îmbisericește; preotul îl închină în biserică, pe la icoane; dacă e băiat, e purtat și prin altar. La câteva zile după nuntă, tinerii își citesc molifta pentru ca unirea lor să fie rodnică și neîntinată. La zi întâi a lunii și în fiecare post, preotul face molifte și aghiazmă în casele celor mai credincioși.

Înainte de a se începe o casă se sfințește locul; când locuința e terminată se face aghiazmă. Când gospodăria merge greu și sunt boli, pierderi și alte necazuri grele, un sobor de preoți, până la șapte, oficiază în casă un serviciu special, numit Sfântul Maslu. Într-un castron cu făină de grâu se înfig două lumânări aprinse. Maslul alungă răul și lipsa din casă, aducând binele și sporul. Când omul e urmărit de dușmani care îi caută pierzarea se poartă slujbele (de obicei 40 de zile) și anumiți clerici citesc molifte grele (cum sunt cele ale Sfântului Vasile)...

În tradiția satului Ungureni stăruie încă o amintire. Cu 60 de ani în urmă [aproximativ pe la începutul veacului al XX-lea], casa preotului a fost prădată într-o noapte, pe când el era plecat în părțile Prutului. Făptașii n-au fost descoperiți, dar preotul a purtat slujbele. După ce acestea au fost terminate s-a întâmplat un caz care a impresionat tot satul. Feciorul unui sătean, care locuia în apropiere de casa preotului, a fost trăsnet într-o noapte împreună cu cei doi cai pe care îi păștea pe un ogor lângă șosea. Satul a cunoscut pedeapsa lui Dumnezeu...

Omul de sat se închină de nenumărate ori pe zi, făcând de trei ori semnul crucii: când începe treaba și zice *Doamne ajută* ori când o sfârșește și zice *Mulțămesc Doamne pentru ajutor*, când pleacă la drum și când se întoarce, când se așază și când se ridică de la masă. După fiecare masă, bătrânii se închină și zic: *Mulțămesc Doamne și bodaproste de pâine și de sare și de darul Sfinției Tale!*

Oricând omul se află în vreo primejdie (de fulger, de trăsnet, de duhuri necurate, de foc, de înec, de tâlhari, de fiare sălbatice) crucea este mântuitoare. Dacă cel înfricoșat nu poate purta mâna, face cruce cu limba și primejdia trece. La culcare se fac pe pernă trei cruci pentru ca visurile să fie plăcute și somnul liniștit. Înainte de a se pune făina în mămăligă se face peste ea semnul crucii. Crucea apără pe creștini în toate împrejurările vieții; e cea mai sigură pavăză de apărare pentru credincios. E sfântă și făcătoare de minuni pentru că pe ea a suferit Mântuitorul ca să izbăvească lumea.

De aceea omul de sat cinstește crucea. La 14 septembrie, când se [ține] Ziua Crucii, nu se lucrează, căci e mare păcat. Dacă nu cinstești această zi – spune țăranul – atunci pentru ce mai faci semnul crucii? De altfel, creștinul întâlnește crucea la tot pasul. Drumurile și cărările se întretaie în cruciș (crucele drumului). La fel hotarele moșiilor și haturile ogoarelor. Snopii de grâu se așază în clăi în formă de cruce. Sunt fructe care în interiorul lor au crucea (nuca). Asinul are pe spate o pată albă în formă de cruce; semnul a rămas de la intrarea Mântuitorului în Ierusalim, în ziua de Florii.

În fiecare casă de creștin se găsesc icoane, frumos așezate, în colțul dinspre răsărit. Omul de sat are adevărata înțelegere a icoanei; nu-i idol, e ca și steagul – imaginea patriei –, ca și fotografia, care-ți aduce aminte de o persoană iubită. Chipul zugrăvit este apoi patronul casei, care aduce bună înțelegere între soți, sănătate și belșug. Spre acest chip se îndreaptă mereu priviri rugătoare sau de mulțumire.

Icoana are, în familia și casa omului de sat, un rol educativ; în prezența ei nu se vorbesc necuviințe și nu se pun la cale fărădelegi. În casa în care se găsește icoană, băieții, flăcăii și bărbații au datoria să se descopere. La nuntă, mireasa aduce, o dată cu zestrea, icoana dăruită de părinții ei, spre a-i fi protectoare în noua gospodărie ce se întemeiază.

În regiunea de care ne ocupăm, icoanele sunt de diferite feluri. Se găsesc în unele case icoane cu picturi de valoare artistică. Cele mai multe din acestea sunt lucrute de pictorul Constantin Arnăutu din Mândrești¹⁵. În multe case însă, icoanele sunt lucrări naive, săvârșite de zugrăvi. Uneori, pe scândură e aplicat un tablou de hârtie.

Se găsesc în sate și icoane neortodoxe, mai ales cromolitografii, după concepția iconografică a rutenilor catolici din Bucovina și Galiția. Înainte de a se așeza în casă, icoanele sunt sfințite la biserică, unde stau 40 de zile. Colțul dinspre răsărit al camerelor, unde se află icoanele, e împodobit cu năframe sau cu ștergere mari, cu flori. După icoane se pune busuioac, floare sfântă.

În ajunul sărbătorilor și în diminețile când la biserică se face slujbă ard candelă la icoană. Începând din Joia Patimilor și până când se sfârșește slujba Învierii, candela arde fără întrerupere. Lumina ei se revarsă tainic peste încăperea, ca o binecuvântare sacră. Lumina e simbol al binelui, al adevărului, al nădejzii și omul de sat e însetat de ea. În ajunul Anului Nou și în noaptea Învierii casele sunt luminate până răsare soarele, ca să fie bucurie și spor peste anul întreg.

Lumânarea de la Paști este sfințită și se păstrează după icoane: e bună și de folos în multe cazuri. Ca obiecte de ritual, untdelemnul trebuie să fie de bună calitate, iar lumânarea de ceară curată. În zile de sărbători sau în ajunul lor se fac lecturi religioase din *Psaltire*, din *Evangelie* sau din *Viețile sfinților*. Uneori circulă „scrisori venite din cer”, cu propunerea să fie multiplicat și trimis mai departe. În general, cartea cu conținut religios, de care se simte trebuința la sate, e încă puțină.

¹⁵ Născut în 1908, Constantin Arnăutu a absolvit Seminarul Teologic din Dorohoi (în 1929) și a devenit diplomat al Academiei de Belle-Arte din Iași (1939). A fost elev al pictorilor Băncilă, Cozmovici și Troteanu. Constantin Arnăutu a rămas în satul natal, unde s-a ocupat cu pictura, fiind în același timp și un bun agricultor și gospodar. A făcut pictură religioasă și a răspândit lucrări de valoare artistică atât în satele regiunii, cât și în sate mai îndepărtate (Hulub, Iacobeni, Mănăstireni, Știubeni, Petricani, Corlăteni, Probotești, Tudor Vladimirescu ș.a.). A lucrat în întregime pictura la bisericile din Plopenii Mari (1957), Dorobanți (1958), Podul lui Stamate și Flondora (ambele în 1959).

*

Țăranul respectă sărbătorile religioase care sunt rânduite pentru slava lui Dumnezeu și pentru odihna trupeză și sufletească. Ziua de lucru este închinată pământului, iar cea de sărbătoare cerului: în zi de sărbătoare trebuie să se odihnească și vita de muncă; până și pământul, care se trudește să facă recolta, are nevoie de odihnă. În creșterea lor, plantele agricole au popasuri pentru ca să poată porni mai departe. Bătrânii spun că primăvara, când rândunica își zidește cuibul, duminica se odihnește; nu lucrează...

Sărbătoarea începe îndată ce se aude toaca pentru *Vecernie*; atunci munca încetează și doar se fac pregătirile pentru a doua zi. În casă și în întreaga gospodărie se face ordine și curățenie. De altfel, ajunurile de sărbători, prin aceste pregătiri, sunt pline de tot farmecul. A doua zi, cei credincioși merg la biserică îmbrăcați în haină de sărbătoare. În cursul zilei rudele se întâlnesc și au loc petreceri familiale.

Plictisul duminical al micului burghez din orașe sau târguri de provincie este necunoscut la sate. Țăranul petrece deplin ziua de sărbătoare, așa cum trăiește din plin pe cea de muncă. Sărbătorile sunt pentru el popasuri necesare – vitale chiar – în cariera lui aspră de muncă.

Astfel, anul calendaristic este prevăzut cu sărbători presărate, după o așezare cuminte și tradițională, printre zilele de muncă. Rânduiala sărbătorilor este arătată în calendare, pe care le tipărește administrația bisericească ortodoxă.

Dar, pe când nu erau calendare, credincioșii știau această rânduială din memorie. Mulți dintre bătrânii de astăzi, fără știință de carte, știu cum se înșiră sărbătorile de peste an. Astfel, de la Sfântul Gheorghe până la Sfântul Petru sunt 9 săptămâni și 3 zile; până la Sfântul Ilie încă 3 săptămâni; până la Schimbarea la Față încă 2 săptămâni și 3 zile; până la Adormirea Maicii Domnului o săptămână și 2 zile; până la Nașterea Precistei 3 săptămâni și 3 zile; până la Ziua Crucii o săptămână fără o zi; până la Vinerea Mare (Sfânta Paraschiva) 4 săptămâni și 2 zile; până la Sfântul Dumitru o săptămână și 5 zile; până la Arhangheli o săptămână și 6 zile; până la Postul Crăciunului 9 zile; până la Crăciun 5 săptămâni și 2 zile; până la Botezul Domnului o săptămână și 4 zile; până la 40 de Mucenici 8 săptămâni și 6 zile; până la Bunavestire 2 săptămâni; până la Sfântul Gheorghe 4 săptămâni și [fără?] 2 zile. Sunt [însă și] sărbători care n-au date fixe, ce se schimbă, în fiecare an, după data Paștilor.

Sărbătoarea cea mai mare pentru omul de sat este *Învierea*; de aici și vorba *Aștept ca ziua Paștelui* [subl. ed.]. După tainicele denii din

Săptămâna Patimilor, Noaptea Învierii culminează prin frumusețe. În biserica din sat e întineric până când, la miezul nopții, preotul cheamă pe credincioși din ușile împărătești: *Veniți și luați lumină!* Atunci, la Sfântul Mormânt din Ierusalim, luminile se aprind singure¹⁶. Atunci se deschide cerul; pomii primesc binecuvântarea să înflorească, iar pământul ca să rodească. Trebuie să fii țăran și să fi așteptat 7 săptămâni în post și rugăciune pentru ca să trăiești din plin toată fericirea ce o aduce în sufletul credincios marea slujbă din Noaptea Învierii!

Cucernic, omul de sat, stă în picioare de la începutul până la sfârșitul slujbei. După sfințirea păștilor, care se face în zori, credincioșii se salută între ei și se iartă. Cei mai în vârstă sărută pe cei mai tineri, care le sărută mâna. În cimitir ard focuri; în jurul mormintelor se adună rudele celor răposați. Mormintele sunt tămâiate și stropite cu vin, iar la creștet, lângă cruce, se așază lumânări aprinse.

În cele trei zile cât țin Paștele, rudele se vizitează și petrec împreună. Din primele pahare cu băutură se varsă câteva picături pe pământ pentru cei de dincolo. De la Paști până la Înălțare oamenii se salută cu *Hristos a înviat*; de la Înălțare până la Rusalii cu *Hristos s-a înălțat*. Învierea este triumful vieții asupra morții; cu această mare sărbătoare se începe din nou înfrățirea prin muncă între om și pământul lui pentru o altă recoltă.

Urmează apoi sărbătorile de peste an, popasuri spirituale și prilejuri de odihnă. Sunt și sărbători nerecomandate de Biserică și care se țin prin tradiție; așa, de pildă, Joile de după Paști [sunt ținute] pentru grindină, Ilie Pălie (21 iulie) pentru trăsnet, Foca (22 iulie) pentru foc. În trecut, astfel de sărbători erau în număr mai mare: se țineau zile pentru boli, pentru foc, inundații și secetă, pentru lupi și alte primejdii, pentru rodirea ogoarelor. Astăzi numărul acestor sărbători a scăzut considerabil.

*

Omul de sat frecventează biserica; în trecut mai mult ca astăzi. După datoria creștinească și din bătrâni, omul e dator să meargă la biserică ori de câte ori se săvârșește [Sfânta] Liturghie; e iertat numai dacă se aprinde casa pe el. Pentru mulți, mersul la biserică este o deprindere și o moștenire din părinți, care constituie o adevărată reînnoire pe plan spiritual. Sunt oameni care merg rar la biserică, iar alții chiar deloc. În fond, aceștia nu sunt chiar necredincioși, dar au pierdut deprinderea de a merge la biserică; la moarte sunt prohodți la cimitir, în fața gropii.

¹⁶ În fapt, minunea se produce ceva mai devreme, între orele 13.00-14.30 [n.ed.].

Biserica este cea mai veche instituție a satului (nu e creația statului) și cea mai respectată de săteni. Clădirea ei predomină așezarea, iar crucea de pe turn e asemenea unui deget care arată pururea spre cer. Locul e venerat; trecătorul se descoperă și face de câteva ori semnul crucii. [Ca edificiu,] biserica, după tradiția ortodoxă, e în formă de cruce sau de corabie, simbolizând, în ambele cazuri, limanul adevărat al mântuirii.

Interiorul, cu chipurile sfinte de icoane, cu lumina [sobră] și cu mirosul de tămâie, dă omului fiorul prezenței divine. Biserica e plină de taine. Locul dintre catapeteasmă, iconostas și icoana Maicii Domnului este păzit de Arhanghelii Mihail și Gavril ca să nu se apropie nimic necurat, prin ușile împărătești, de Sfânta Masă.

Clopotele simbolizează vestirea adusă păstorilor de către îngeri la Nașterea Domnului. Este credința că până la Dumnezeu se înalță sunetul clopotului și suspinul celui necăjit. După constatarea localnicilor, clopotele bisericii din Ungureni au glas deosebit; ca și la mănăstiri, ele sună după împrejurări: într-un fel la [Sfânta] Liturghie, în alt fel pentru spovedanie în Postul Mare și altfel pentru înmormântare.

Dar sunt și clopote bătute pe piatră, cum sunt cele de la Mândrești, care, după credința sătenilor, alungă grindina. Când cerul e încărcat cu nouri grei, cu fulgere și tunete, amenințând cu prăpădul grindinii, se trag clopotele la biserică, iar oamenii înfig topoare în pământ în mijlocul ogrăzii.

Toaca este chemarea sufletelor ca să se mântuiască prin Biserică. La Paști se toacă în același timp cât sună și clopotele. Biserica e locaș sfânt, unde omul trebuie să pășească cu evlavie, cu gând curat, părăsind toată grija cea lumească. Se păstrează și o anumită ordine: bărbații se așază în dreapta, femeile în stânga, copiii în față, iar tineretul în fund sau în cafas.

*

Omul de sat ține posturile; prin post și rugăciune se pot realiza dorințele arzătoare ale omului. Cine postește 40 de zile și petrece numai în rugăciuni poate să audă, ca și Moise, pe Dumnezeu. De regulă, țăranul postește miercurea și vinerea (uneori și luna). În Vinerea Patimilor se [ține] post negru, adică nici nu se bea, nici nu se mănâncă. Mai sunt și alte zile de mare post: ajunurile (de Crăciun și Bobotează), Tăierea Capului Sfântului Ioan (29 august), Ziua Crucii (14 septembrie). Dar importante sunt cele patru posturi de peste an: Postul cel Mare, înaintea Paștilor, 7 săptămâni; postul Sfinților

Apostoli Petru și Pavel 1-4 săptămâni; postul înainte de Sântămăria Mare (15 august) 2 săptămâni și Postul Crăciunului 6 săptămâni. Sunt patru posturi pentru că în mâinile lui Iisus au fost bătute patru piroane.

Canoanele bisericesti dau dezlegare de post în anumite săptămâni. Astfel, se mănâncă de fruct, chiar miercuri și vineri, de la Crăciun la Bobotează, în prima săptămână a Triodului (de la Duminica Vameșului până la cea a fiului risipitor), în Săptămâna Luminată (cea de după Paști) și în săptămâna de după Rusalii. În posturi sunt câteva dezlegări pentru pește: la Blagoviștenie (Bunavestire) și Florii, tot postul Sfinților Apostoli, afară de miercuri și vineri, la Probajine (6 august), iar în Postul Crăciunului de la Ovidenie (21 noiembrie) până la Ignat (20 decembrie), afară de miercuri și vineri. În prima zi a Postului Mare – numită Spolocanie – e îngăduit să se consume alimentele rămase de la masa pentru Lăsatul Secului.

Prescripția postului, pentru adevăratul credincios, e riguroasă; călcarea lui e considerată păcat. Înfruptarea e sinonimă cu spurcarea. Dacă cineva s-a înfruptat din pricina altuia, păcatul cade asupra lui. Prin post credinciosul se ușurează de păcate. Oricum, postul rămâne un mare examen de voință; numai omul care se poate înfrâna prin post și renunță la satisfacția unor mâncări substanțiale, numai acela e în stare să facă zile după zile de prașilă și de coasă de cum se face lumină până în amurgul serii. Țăranul a constatat că unde nu-i înfrânare de la mâncare nu este nici tragere de inimă pentru munca grea. Numai cel care s-a hrănit 7 săptămâni cu mâncări de post (fasole, cartofi, varză etc.) numai acela poate cunoaște adevărata bunătate a bucatelor pregătite pentru ziua de Paști.

*

Țăranul e pătruns de misterul euharistic; el crede, fără șovăire, în transformarea vinului și a pâinii în sângele și trupul lui Hristos. După credința locului, grâul e făcut din trupul Mântuitorului, al cărui chip îl poartă fiecare bob. Din făină de grâu se pregătește prescurea pentru proscomidie. Prescurile se fac numai de către femei văduve de cel puțin 15 ani, cu viață nepătată, și care au dus la biserică cel puțin 40 de colive. Vinul, binecuvântat de Iisus la Cana Galileii, are întrebuințări rituale. Împărtășania se pregătește cu vin. La nuntă, mirele și mireasa gustă din același pahar cu vin. Pausul cu care se stropește mortul înainte de a se închide sicriul e tot din vin.

În vremurile de altădată, oamenii de sat se împărtășeau ori de câte ori luau parte la slujbe la care se săvârșea [Sfânta] Liturghie.

Fiecare ins se mărturisea la duhovnic în fiecare post și se împărtășea. Aceasta era *grijania*. Astăzi oamenii de sat se împărtășesc măcar o dată pe an, mai ales în Postul cel Mare. Din casa țăranului nu lipsește aghiazma (mai ales cea de la Bobotează și de la Trif), care e folosită la multe ocazii. E ținută în sticlă, lângă icoană. Aghiazma nu se alterează niciodată, pentru că e sfințită.

*

Omul de sat are deosebită grijă de sufletele celor răposați. Pomenirea mortului se face până la 7 ani cu parastase și praznice. Fiecare familie are pomelnicul ei la biserica satului. În Postul Mare se poartă slujbele pentru morți. În prima sâmbătă din Postul Mare, când se sărbătorește Sfântul Teodor, se fac cele mai importante pomeniri: la biserică cu colaci și colivă. În sâmbăta ce cade înainte de Pogorârea Sfântului Duh se face iarăși pomenirea morților; atunci sunt Moșii de vară.

A da de pomană pentru mort este o mare datorie; când e uitat, sufletul mortului se arată în vis și cere. De pomană se dă oricând peste an, mai ales drumeților flămânzi și însetați. Când acestora li se dă mâncare caldă, aburul duce pomană către sufletele celor răposați.

Fiecare om are însă grijă și de propria viață de dincolo; de aceea dă de pomană și pentru sufletul lui. Este credința că tot ce dai de pomană aici vei avea pe ceea lume. Oaia dată de pomană se va arunca în părau, apoi, ieșind la mal, își va scutura lâna; stropii de apă vor mai domoli focul în care ar arde fostul ei stăpân.

Numai ceea ce dai de pomană merge cu tine, restul rămâne aici, pe pământ. Cerșetorii de altădată cântau pe la porți: „Dați, fraților, dați, nu vă gândiți că păgubiți, că pe ceia lume găsiți. Cine dă pe astă lume are și pe ceia lume; dați, fraților, dați, la gânduri nu stați!”

Pentru biserică, țăranul duce diferite ofrande: vin, untdelemn, prescuri, lumânări, tămâie și smirnă. Dar el mai duce și *blid*, cu câte puțin din tot ce are în casa sa: ouă, caș, zahăr, fructe, coptură din făină de grâu și flori.

*

Cimitirul este depozitul sacru al satului în care s-au topit toate generațiile de înaintași. Numărul celor îngropați în acest loc întrece de câteva ori populația actuală a satului. Cu cât un cimitir e mai vechi, cu atât e loc mai sfințit.

În Ungureni sunt două cimitire. Pentru cel străvechi, de lângă Gura Râpii, se mai păstrează denumirea de *țintirim* [subl. ed.].

Denumirea e rămasă din vremurile vechi, când, cu sute de ani în urmă, oierii transilvani s-au așezat pe aceste meleaguri cu turmele lor.

De obicei, cimitirul e bine îngrijit, iar mormintele sunt străjuite de cruci. Se seamănă flori și se plantează pomi; dar florile nu se miroasă și fructele nu se mănâncă pentru că s-au hrănit din țărna morților. Lângă mormintele rudelor și înaintașilor omul de sat se reculege, se consolează, se reconfortează. Morții sunt la câțiva coți sub pământ și până la ei oricând coboară gândul. Dar incinerarea nu poate fi concepută de țăran; e considerată ca sacrilegiu: corpul e făcut din țărână și trebuie dat pământului și nu focului.

*

În comportarea sa religioasă, omul de sat manifestă respect față de clerul bisericesc. Preotul este considerat ca îndrumătorul spiritual al păstoriiților săi. El săvârșește tainele în puterea harului ce i s-a dat, oficiază cultul în toate formele lui, învață pe parohieni doctrina Bisericii și supraveghează buna lor moralitate.

Omul de sat dorește să vadă la preot numai calități: credință, bunătate, curățenie de suflet și purtări morale. Dar sunt preoți care se întrec cu băutura, fumează și au apucături lumești. Țăranul are o anumită înțelegere a preoției, deosebind harul de ceea ce e omenesc. Ca om, preotul poate să greșească și chiar să întrecă în unele păcate pe oamenii de rând. Diavoli, ca să facă în ciudă lui Dumnezeu, se țin mai ales de oamenii legii și-i abat spre rele.

Harul însă e har, așa că faptele preotului nu pot fi judecate de credincioși. Darul preotului se cunoaște pe aceea că apa prefăcută în aghiazmă, prin rugăciunile lui, nu se strică niciodată. Judecata i se va face dincolo. Se crede îndeobște că servitorii Bisericii vor intra mai cu anevoie în rai decât muritorii ceilalți.

Alecu Purice îmi spunea că de la bătrânii lui a apucat un obicei. Se întâmpla câteodată ca o vită să facă viermi într-o rană pe vremea căldurilor mari. De pe locul unde s-a culcat vita se ia o mână de colb și se arunca peste rană, zicându-se: *Câți preoți în rai, atâția viermi în rană* și rana... se tămăduiește. De multe ori, înțelegerea omenescului merge până la straniu: unii cred că cu cât preotul este mai păcătos cu atât harul e mai mare.

Dintre toate calitățile, cea pe care poporul o apreciază mai mult la preoți este lipsa de lăcomie, care de altfel se întâlnește cam rar. Pentru această calitate, țăranul iartă păcate grele, chiar și apostazia. Oricum, preotul trebuie respectat și ascultat pentru că are har; iar harul poate sălășlui și într-un vas necurat.

Când se îmbracă în veștmente, preotul nu mai este om de rând; atunci e investit cu putere mare de la Dumnezeu. Nici diavolul nu se apropie de el, ci stă sfios și înfricoșat la o parte. Atunci, în puterea harului ce-l are, sfințește tot ce atinge; grația divină se pogoară asupra celor pentru care preotul se roagă.

Pentru harul său, preotul rămâne preot. Dacă se adaugă însușiri superioare, el devine adevărat păstor de suflete. Dar până să întâlnească acest exemplar, omul de sat și-a statornicit norma de credință în zicala *Să urmezi ceea ce spune preotul, nu ceea ce face el...*

Datorită felului cum este înțeleasă preoția, prestigiul preotului e mare la sat; credincioșii îl respectă și îi sărută mâna. În vechime era obiceiul să se sărute dreapta preotului pe dos și pe față. Apelativele *Părinte, Părințele, naș Părinte* [subl. ed.] au înțeles adânc. Preotul e naș pentru că a oficiat botezul și cununia poporănilor săi. De obicei, numele de familie al preotului nu se folosește; preotul satului e Părintele Neculai sau alt nume de botez.

Cu toată stima ce are pentru preotul satului său, țăranul, în unele ocazii, se comportă oarecum straniu. Întâlnirea la drum cu un preot e semn rău; de aceea se aruncă în urmă un șumuiag de paie sau de fân...

Țăranul credincios care trăiește din plin viața religioasă are oricând nevoie de preot și de serviciile lui. Chiar dacă preotul ar avea salariu îndestulător de la stat, credinciosul nu așteaptă servicii religioase gratuite. Până mai anii trecuți, sătenii ajutau pe preoți la munca agricolă și făceau clăci la arat, la prășit, la desfăcat popușoi. Obiceiul este rămas din vremea când întreținerea preotului era numai în seama proprietarului și a satului.

*

În ceea ce privește practica vieții religioase se pot distinge, în populația satului, câteva tipuri. În marea majoritate a cazurilor se întâlnește țăranul religios, la care credința și evlavia sunt structurale. Omul acesta se manifestă cu moderație și statornicie în toate: în rugăciune, în respectarea sărbătorilor, în frecventarea bisericii, în ținerea posturilor, în grija pentru morți, în atitudinea față de cler.

Sunt persoane (mai ales între femei) la care religiozitatea e superficială și rămasă la forme exterioare: vorbesc de Dumnezeu și de cele sfinte cu vorbe mieroase; lăcrămează și oftează, fac cruci mari, bat mătăanii și stau în genunchi, se roagă cu glas tare, se arată că postesc și că dau de pomană. Acești pseudo-credincioși fac totul numai cu tapaj și publicitate verbală și sunt ceea ce *Evanghelia* numește farisei.

În sfârșit, sunt oameni de sat la care credințioșia, mai multă sau mai puțină, se reflectă în manifestări inegale. Aceștia fac cruce când încep lucrul și zic *Doamne ajută*, așteaptă preotul la ajunuri ca să nu iasă din rândul lumii. Nu țin posturile sau postesc puțin pentru că nu pot sau n-au cu ce. Se spovăduesc și se împărtășesc la mari intervale de timp. Nu prea păstrează nici rânduielile morților. La biserică merg mai rar sub diferite pretexte: că n-au haine potrivite, că fumează și nu pot răbda câteva ore sau că au de mers la târguri și iarmaroace. Despre cei ce nu merg deloc la biserică se spune că se tem să nu-i mănânce sfinții.

Dar cea mai frecventă abatere este înjurătura; mulți dintre țărani înjură și tocmai de lucrurile cele mai sfinte: Dumnezeu, Hristos, *Vascriis* (Înviere), *Evanghelie*, Paști, biserică, grijanie, icoană, cruce, apoi suflet, mormânt, lumânare, ceară, tămâie etc. E deprinderea cea mai urâtă și care face ca țăranul să apară necredincios sau cu religiozitate de suprafață.

Înjurătura vine pe limbă în momente de furie, fără cenzura rațiunii. E atât de superficială și în fond atât de inutilă încât omul nici nu meditează mai adânc asupra semnificației ei. Când aude clopotul bisericii, omul care a înjurat se reculege, face cruce și se roagă [zicând] *Doamne iartă-mă!* Înjurătura rămâne totuși o deprindere urâtă și fără noimă, care oricum degradează pe om. Și iarăși este adevărat că omul într-adevăr credincios nu înjură.

[...] Trăirea religioasă este uneori umbră de unele practici magice: alergarea după ochiul de tablă sfințit, care vindecă orbirea, și după bucăți din crucea Mântuitorului, aducătoare de noroc. Pe deoparte, aceste practici atrag blamul celor care pun la îndoială religiozitatea țăranului, iar pe de alta expun pe acesta la spoiala șarlatanilor.

*

La sate sunt manifestări religioase la care ia parte întreaga populație. Seceta este resimțită de oricine la sat, pentru că omul, familia și dobitoacele lui sunt amenințate de foamete. Ogoarele arse de soare constituie spectacolul cel mai dureros și mai îngrijorător. În asemenea caz, întreaga colectivitate a satului e unită pentru implorarea cerului.

Atunci se face de către preoți slujba Sfântului Maslu, cu procesiune la câmp, cu icoane, rugăciuni și cântări. Cu gând curat, oamenii cer din adâncul inimii ca Dumnezeu și Maica Domnului să se îndure de suferințele oamenilor, dar mai ales de copii și de dobitoacele, care sunt fără vină, și să deschidă zăgazurile apelor. Secetele, ca și molimele, inundațiile și războaiele, sunt în mentalitatea omului de sat

pedepse divine pentru păcatele locuitorilor. De asta rugăciunile se fac de către întreaga obște a satului.

O altă manifestare colectivă este sărbătorirea hramului bisericii; fiecare gospodărie se pregătește pentru primirea de oaspeți și pentru petreceri. În ziua hramului se poate așeza la masă orice trecător, fără poftire. În satele regiunii nu este obiceiul să se ia masa în comun la biserică, așa cum se obișnuiește în alte părți (ca de pildă la Purcilești, pe Siret).

Pe lângă rațiunea de ordin religios, hramurile mai au rol cultural și economic; adunându-se oameni de prin sate diferite se fac între ei schimburi de păreri și de informații. Hramurile ocazionează întreținerea legăturilor dintre satele regiunii și cele vecine sau chiar mai îndepărtate. De aceea pentru omul de sat există un adevărat calendar al hramurilor. În satele regiunii și în localitățile învecinate hramurile se succed astfel: 23 aprilie – Săveni; 21 mai – Vlădeni, Dorobași; 29 iunie – Podul lui Stamat; 20 iulie – Tomești; 15 august – Epureni, Vlăsinești, Unțeni, Starosilța; 26 [probabil e 29] august – Mănăstireni; 8 septembrie – Plopenii Mici; 14 octombrie – Plopenii Mari; 26 octombrie – Vicoleni, Mândrești, Vorniceni, Costești; 8 noiembrie – Ungureni, Petricani, Știubeni, Bătrânești, Dângeni, Socrujeni; 6 decembrie – Călugăreni, Iacobeni, Vicoleni, Săveni, Trușești, Sârbi, Nicșeni; 25 ianuarie – Matieni.

Pentru trebuințe spirituale mai adânci, unii credincioși din regiune frecventează hramurile de la mănăstiri (Gorovei – 24 iunie, Cozancea – 15 august, Agafton – 8 noiembrie). Alții fac pelerinaje mai mari: la Sfântul Ioan de la Suceava (24 iunie) și la Sfânta Paraschiva de la Iași (14 octombrie).

*

În regiunea de care ne ocupăm s-a înregistrat un interesant fenomen religios de masă. Pătrunsese în sate știrea că la hala de carne din Botoșani, pe mai multe geamuri dinspre nord-vest, au apărut chipuri sfinte, ceea ce a prilejuit mare pelerinaj de lume.

În ziua de 14 iunie 1952 s-a zvonit în satele regiunii că pe un geam la locuința lui Gheorghe Nistor din Plopenii Mici, între orele 9-11 dimineața, se arată un chip de sfânt. Îndată a început afluență de lume la fața locului și timp de 6 zile a fost un pelerinaj de mari proporții; s-au strâns oameni de toate vârstele (mai ales femei) din satele regiunii, din vecinătăți și încă mai de departe.

Interpretările au fost diferite: unii vedeau pe Maica Domnului, alții pe Mântuitorul, alții pe câte un sfânt din cei mari (Vasile, Ioan,

Gheorghe, Dumitru sau Neculai). Cazul se petrecea tocmai în toiul muncilor agricole, astfel că autoritățile s-au alarmat; pelerinajul a fost interzis, iar geamul a fost scos.

Peste 3-4 săptămâni s-a întâmplat un caz similar. De astă dată, pe fereastra casei unde era instalat Sfatul Popular (fostă proprietatea Hârtopeanu) din Borzești apărea în aceleași ore ale dimineții harta României. Apariția a ocazionat un alt pelerinaj, dar de proporții mai mici.

În ambele cazuri, aparițiile se explicau științificește, fiind datorate reflecției luminii solare: prima oară prin geamul bisericii, iar a doua oară prin geamul școlii. Dar semnificația acestor manifestări populare trebuie căutată mult mai în adânc, și anume în sensibilitatea omului religios [la] minuni și semne cerești.

Viața sufletească a omului de sat e dominată de trăirea religioasă: suprema valoare culturală pentru acest om este sacrul, cea mai adâncă trăire pe plan spiritual este evlavia, [iar cea mai profundă] aspirație este sfințenia. Existența omului de sat e strict dependentă, în aceeași măsură, de cer și de pământ; desprins de aceste două puncte de sprijin, omul acesta încetează de a mai fi țăran, în sensul evoluției lui de până acum.